

Recenzja książki

Rafał Maciąg (2019) *Społeczne znaczenia aborcji*. Warszawa: Warszawski Uniwersytet Medyczny

Ewelina Wejbert-Wąsiewicz 

Uniwersytet Łódzki

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.16.3.10>

Ewelina Wejbert-Wąsiewicz, dr hab., zatrudniona od 2005 r. w Katedrze Socjologii Sztuki i Edukacji w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego; członkini Polskiego Towarzystwa Socjologicznego i Polskiego Towarzystwa Badań nad Filmem i Mediami; sekretarz Sekcji Socjologii Sztuki PTS. Jej zainteresowania naukowe dotyczą socjologii sztuki i kultury, socjologii filmu, socjologii artystów i artystek, tabu społeczno-kulturowego, w tym tematyki starości i aborcji.

Adres kontaktowy:

Katedra Socjologii Sztuki i Edukacji
Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Rewolucji 1905 r. 41, 90-214 Łódź
e-mail: ewelina.wejbert@uni.lodz.pl

Publikacje naukowe dotyczące problematyki strat ciąży, w tym aborcji należą do rzadkich pozycji bibliograficznych na polskim rynku wydawniczym. Rafał Maciąg, metodolog badań społecznych, opublikował materiały pochodzące z rozprawy doktorskiej *Społeczna konstrukcja i społeczne wykorzystanie danych medycznych. Przypadek aborcji* (obronionej 4 marca 2008 r. na Uniwersytecie Warszawskim, Wydział Filozofii i Socjologii, Instytut Socjologii). Ten fakt cieszy, bo krąg czytelników doktoratu jest bardzo ograniczony. Można przypuszczać, że otrzymujemy rozprawę w zmodyfikowanej wersji, uaktualnioną o nowe analizy i refleksje. Część materiałów (z rozdziału pierwszego i czwartego) ukazała się

w formie artykułów, rozdziału w innej publikacji. Pewne fragmenty (np. rozdział siódmy), jak można sądzić, dodane zostały na potrzeby wydania niniejszej książki. Główne badania prowadzone były kilkanaście lat temu, co może nie podobać się czytelnikom poszukującym nowych, aktualnych danych na temat zjawiska aborcji w Polsce, sytuacji kobiet, postaw środowiska lekarskiego wobec tej kwestii. Problem opisywany przez Rafała Maciąga po latach cechuje niezmiennosc. Ta aktualność wniosków jest mało optymistyczną konstatacją na temat polityki państwa w zakresie planowania rodziny, polityki społecznej i zdrowotnej.

W dyskursie naukowym (krajowym i zagranicznym) socjologiczne spojrzenie na kwestię przerwania ciąży dotyczy z reguły badań opinii społecznej, rzadziej samego dyskursu na ten temat (Czyżewski, Dunin, Piotrowski 1991; Wejbert-Wąsiewicz 2012). W najmniejszym stopniu temat eksplorowany jest z pozycji badań nad doświadczeniem indywidualnym kobiet (Koralewska 2020). Choć wątek ten w Polsce poruszany był od lat 60. XX wieku za sprawą badań Hanny Malewskiej, nie zyskał kontynuatorów aż do lat 90. Dopiero w 1995 roku ukazała się polsko-francuska monografia *Aborcja w Polsce. Kwadratura koła* (Heinen, Matuchniak-Krasuska 1995). A po kilkunastu latach kwestia doświadczeń aborcyjnych Polek stała się tematem monografii socjologicznej (Wejbert-Wąsiewicz 2011) i badań CBOS kierujących uwagę na przeżycia kobiet (Hipsz 2013). *Społeczne znaczenia aborcji* Rafała Maciąga tylko częściowo poruszają tę sprawę poprzez analizę listów kobiet kierowanych do czasopisma „Twój Styl” (rozdział piąty). Główny punkt ciężkości rozprawy stanowi bowiem kategoria „konstrukcji społecznej”: „jednostki sytuacyjnie konstruują znaczenie i nadają im sens w zależności od obowiązywania norm i obyczajów kulturowych, w tym religijnych

oraz reguł społecznego działania” (s. 25). Kluczowe zadanie to ustalenie społecznych uwarunkowań rejestracji zabiegów. Innym celem (dodatkovym) miał być opis i zrozumienie społecznej sytuacji kobiety w placówkach medycznych.

Książka Rafała Maciąga wydana przez Warszawski Uniwersytet Medyczny w 2019 roku liczy 221 stron. Zawiera wprowadzenie i zakończenie, siedem rozdziałów głównych, bibliografię, spis tabel i wykresów oraz indeks osób. Nie zabrakło w niej podziękowań i dedykacji. Publikacja naukowa ukazała się z myślą o różnych odbiorcach – socjologach, lekarzach, pielęgniarkach i położnych, studentach. Struktura pracy jest logiczna i przejrzysta. Każdy rozdział zamyka stosowne podsumowanie. Autor rozpoczyna od opisanie problemu społecznego i kwestii konstruowania danych, osadzenia poruszanego zagadnienia w konflikcie ideologicznym, by następnie zaprezentować metodologię i omówić badania własne. Spinającą klamrę stanowi zakończenie. Logika wywodów prowadzi od szerokiego ujęcia problematyki poprzez podejście zawodowe (lekarze, pielęgniarki, położne), dalej głos kobiet o kobietach, a następnie podejście analityczne wobec dokumentów zastanych w publicznym obiegu, to jest analizę danych urzędowych, analizę dyskusji w ciągu stu lat, retoryczną analizę sprawozdań rządowych z realizacji ustawy o planowaniu rodziny.

Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie do koncepcji społecznego konstruowania danych. Autor definiuje problem społeczny, jakim jest aborcja, oraz zastanawia się, w jaki sposób w instytucjach medycznych dokonuje się ukrywanie zapisów o przeprowadzonych zabiegach. Przytacza również oficjalne dane aborcyjne z wybranych krajów Europy, USA, Kuby i Chin. A w podrozdziale *Wiarygodność danych* przygląda się źródłom z lat 20. i 30.

XX wieku, by wytropić dawne (i obecne) mechanizmy biurokratycznej sprawozdawczości. Konstatuje, że część aborcji nie jest ujmowana w sprawozdaniach, a niektóre z zabiegów mogą być zapisywane w statystykach jako tak zwane inne procedury medyczne. Wiarygodna liczba zabiegów jest trudna do oszacowania z różnych powodów. Autor na szczęście nie podejmuje się stworzenia statystycznych modeli obliczeniowych, lecz idzie w swych rozważaniach tropem fenomenologicznym. Analizuje rejestracje tak zwanego „faktu społecznego” i motywacje zapisu konkretnych zabiegów. A przy tym perspektywa socjologiczna wzbogacona zostaje przez własne doświadczenia zawodowe *insidera*. Rafał Maciąg wspomina o wykonywaniu pracy statystyka, sprzyjającej okoliczności, jaką było zatrudnienie w instytucji podległej Ministerstwu Zdrowia (s. 23, 77).

W rozdziale drugim pod tytułem *Aborcja i ideologia* rozważany jest wątek uwikłania ideologicznego w kontekście historycznego sporu o prawo do aborcji, w tym polityki ludnościowej państw. Jest to szerokie zagadnienie, które zostało zaledwie naszkicowane i trudno czynić z tego jakikolwiek zarzut. Temat mógłby stanowić przedmiot wielotomowego opracowania historyczno-filozoficzno-społecznego. Natomiast ogólnie fragment ten sprawia wrażenie mniej dopracowanego, a z uwagi na strukturę wywodu źle się go czyta. Sądzę, że z korzyścią dla czytających książkę byłoby zastosowanie przez autora odwrotnej kolejności: od pojęcia ideologii do sporów, debat publicznych. Ponadto część uwag z podrozdziału *Pojęcie ideologii* wpisuje się bardziej w poprzedzającą część pod tytułem *Ideologia i polityka ludnościowa*. W kolejnym podrozdziale pod tytułem *Natura konfliktu. Tożsamość grupowa a język* sprawnie uwypuklono odrębne języki, definicje, cele, argumenty. Dobrze

zarysowano złożoną rzeczywistość, znaczenie ideologii. Natomiast trudno zgodzić się z tezą, że problematyka sporu „dotyczy jedynie małej grupy i nie angażuje polskiego społeczeństwa tak mocno jak kiedyś” (s. 64–65). Zwłaszcza w kontekście Ogólnopolskiego Strajku Kobiet z 2016 roku niniejsze stwierdzenie jest nieuprawnione. W książce wydanej w 2019 roku nie uwzględniono tego wydarzenia i innych reakcji konfrontacyjnych (choćby Kościoła). W rozdziale siódmym autor zaledwie wspomina o jakichś „manifestacjach środowisk feministycznych” w 2016 roku (s. 190). Bez tego kontekstu przedstawienie stron „sporu aborcyjnego” w Polsce w rozdziale drugim wydaje się nietrafione. Nie prowadząc badań nad feministycznym ruchem społecznym, przypuszczam, że Ogólnopolski Strajk Kobiet był czymś więcej niż tylko manifestacją feministyczną.

Na trzeci rozdział książki składa się czterostronicowa część metodologiczna, w której opisano założenia teorii ugruntowanej, projekt pogłębionej analizy jakościowej, cele i techniki poszczególnych badań. Wypada zauważyć, że stosowne wprowadzenie metodologiczne (określenie celu i opisanie metody badania) znajduje się na początku kolejnych rozdziałów. Triangulacja danych, poznanie zjawisk z różnych perspektyw stanowią istotne atuty projektu badawczego Rafała Maciąga. Dla niektórych socjologów metodologiczny fragment może stanowić niedosyt. Krótki raport (wady, zalety, wskazówki) na temat sposobu przeprowadzania poszczególnych badań mógłby być cennym materiałem dla przyszłych badaczy i badaczek tematyki aborcyjnej. Ostatnie dwa akapity referują poglądy o niemożności wyizolowania doświadczenia i biografii badacza w badaniach jakościowych. Autor uczciwie przyznaje, że mimo tej świadomości jako mężczyzna nie przewidział pewnych trudności (s. 80).

Rozdział czwarty pod tytułem *Co personel mówi o aborcji* przedstawia perspektywę lekarzy i pielęgniarek tworzących wiedzę medyczną, dokumentację oraz mających wpływ na losy pacjentek. Badania własne prowadzono w okresie 2003–2004 metodą doboru celowego z wykorzystaniem techniki wywiadu pogłębionego z personelem medycznym (w Warszawie 17 wywiadów, w Lubartowie 1 wywiad). Na próbę składało się dziesięcioro lekarzy (9 ginekologów, 1 genetyk) oraz osiem pielęgniarek, położnych. W 2014 i 2015 roku autor przeprowadził dodatkowo trzy wywiady, z położną i dwójką lekarzy. Wszyscy pozostawali zatrudnieni w publicznych szpitalach, poradniach, instytutach oraz pracowali w gabinetach prywatnych. Pytania w wywiadzie dotyczyły sposobów zapisu przerwania ciąży, opłat formalnych, nieformalnych, postrzegania pacjentek przez pracowników służby zdrowia, a także metod kontroli urodzeń. Lubartów jest miejscem, gdzie przez kilkanaście lat nie odnotowano w statystykach ani jednego przypadku zabiegu. Jak donosi Maciąg, kobiety wiedzą, że trudna, chora ciąża nie zostanie rozwiązana w ich miejscu zamieszkania. Trzech na dziesięciu badanych lekarzy przyznało, że dokonuje zabiegów wedle regulacji ustawowych. Podziemie aborcyjne funkcjonuje w oparciu o aktywny udział personelu medycznego. Sprawnie działa system poleceń, skierowań, opłat nieformalnych i formalnych. Lekarze charakteryzowani są przez pacjentki i personel medyczny wedle kryterium przeprowadzania zabiegów lub ich restrykcyjnego odmawiania. Wiele zabiegów realizuje się w gabinetach publicznych i prywatnych pod inną nazwą. Przerwanie ciąży na skutek podania leków może skończyć się poronieniem w szpitalu, ale opisane jest jako poronienie samoistne. Z przeprowadzonych rozmów wynika, że naturalne metody zapobiegania ciąży cieszą się mniejszym uznaniem pacjentek i lekarzy niż inne

sposoby regulacji płodności. Spośród metod antykoncepcyjnych najchętniej stosowane i polecane są tabletki hormonalne i prezerwatywa. Dominacja aborcji farmakologicznych wśród zabiegów przerwania ciąży oraz wielostronne podziemie aborcyjne są kwestią niepodważalną. Wywiady potwierdzają to, co powszechnie wiadomo z innych badań, raportów w aspekcie analizowanego zjawiska lub to, co uchwytnie w statystykach NFZ (wzrost liczby zabiegów ze wskazań medycznych, np. upośledzenie płodu). W książce zabrakło konfrontacji z nowymi i starymi ustaleniami badawczymi. Badania postaw personelu medycznego wobec antykoncepcji, czy problematyki aborcyjnej należą do rzadkości. Tym bardziej szkoda, że autor nie wykorzystał znanych danych, konkluzji, by wzbogacić własną analizę (analiza porównawcza: źródła wywołane i zastane). Wypada wspomnieć, że wiele lat temu Federacja na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny prezentowała wnioski w odniesieniu do badań postaw lekarzy w świetle obowiązującego w Polsce ustawodawstwa aborcyjnego. A w 2017 roku z inicjatywy Fundacji STER ukazał się inny, nowy raport badawczy na ten temat (Grzybek, Kicińska 2017). Wnioski z badań Rafała Maciąga rzucają światło na zjawisko aborcji, podejście do antykoncepcji, ale i na odmienny charakter profesji badanych w aspekcie relacji z pacjentkami. Lekarz specjalista odznacza się bardziej zhierarchizowaną rolą w porównaniu do pielęgniarek. Położne wiedzą więcej od lekarzy o sytuacji rodzinnej czy osobistej kobiet, gdyż ich rola jest mniej sformalizowana, a dzięki temu cieszą się większym zaufaniem (przed i po badaniu). Wywiady z personelem medycznym dają także wgląd w sytuację pacjentek, które decydują o przerwaniu ciąży. Kobiety w niechcianej, problematycznej ciąży otrzymują za mało wsparcia do „znaczących innych” oraz od państwa.

Inną technikę zastosowaną przez Rafała Maciąga stanowiła analiza treści listów kobiet po aborcji opublikowanych na łamach czasopisma kobiecego „Twój Styl”. Rozdział piąty pod tytułem *Kobiety piątą listy po zabiegu* stanowi jakościowe opracowanie tych materiałów pod kątem wyodrębnienia przyczyn decyzji, możliwości i warunków zabiegu, jego skutków. Istotną kategorią okazała się symbolika religijna obecna w autentycznych listach kobiet. Wiele z tych ustaleń stanowi potwierdzenie wyników innych badań skierowanych do kobiet z doświadczeniem aborcji (Wejbert-Wąsiewicz 2011).

Rozdział szósty pod tytułem *Sto lat dyskusji o aborcji w Polsce* dedykowany jest pamięci prof. med. Michała Troszyńskiego. Dotyczy stuletniej perspektywy historyczno-prawno-społecznej. Autor odtworzył w tej części metodologię danych medycznych zbieranych w przeszłości. Statystyki w różnych okresach budziły uzasadnione zarzuty o nierzetelność. Liczby oddziałują na wyobraźnię, dlatego sporem o legalizację przerwania ciąży towarzyszył proceder ukrywania lub wyodrębniania tego, co niewygodne. Rafał Maciąg opisał także charakterystyczny język medyków o zabiegach (powszechne terminy prawno-medyczne: aborcja, poronienie w toku, aborcja; dawniejsze nazwy: spędzanie płodu, poronienie, przerwanie ciąży).

Celem rozdziału siódmego pod tytułem *Wymowa sprawozdania z realizacji ustawy o planowaniu rodziny* jest przedstawienie sposobu i narzędzi tworzenia dokumentów w kontekście założeń społecznego konstruktywizmu. „Weberowska biurokracja” prześwietlona zostaje przy użyciu analizy języka, danych zawartych w sprawozdaniach rządowych z okresu 1994–2017. Autor rzetelnie opisuje, jakimi strategiami posługują się autorzy sprawozdań. Z jednej strony wskazuje na krótkowzroczne od-

noszenie się do danych (niedługi okres), by ukryć różne informacje. Z drugiej strony dostrzega kontrastowanie z wybiórczymi danymi aborcyjnymi (np. zestawienie z rokiem 1980) z poprzedniego ustroju politycznego, by uwypuklić pewne liczby. Poszczególne układy tabel, danych, opisy, stosunek do badań prenatalnych oraz spraw prokuratorskich i sądowych (do 400 rocznie) zmieniają się w raportach wraz z władzą polityczną. Rafał Maciąg opisuje zróżnicowany język, obnaża stosowanie środków perswazyjnych, wykazuje rozbieżności sprawozdawcze odnośnie do przerwania ciąży w szpitalach publicznych. Okazuje się, że dokumenty państwowe kreują różne rzeczywistości bez analiz podziemia aborcyjnego, tak zwanej „szarej strefy”. Autor wyjaśnia zawiłości systemowe. Przytaczam je szkicowo w recenzji, gdyż pytanie o liczby w dyskursie aborcyjnym jest jednym z głównych a zainteresowany nimi czytelnik dotrze do statystyk i opisu autora książki. Zanim informacje zostaną przekazane innym podmiotom sprawozdawczym, dane z działów administracyjnych szpitali przechodzą przegląd władz oddziałów i szpitali. Zgodnie z ustawodawstwem legalne zabiegi mogą być dokonywane w szpitalu publicznym i prywatnym. Tymczasem statystyki z klinik, gabinetów prywatnych nie są znane, a dane ze szpitali publicznych obejmują tylko placówki zarządzane przez Ministerstwo Zdrowia. Inne szpitale podległe MON lub MSWiA raportują do GUS. Ponadto zestawienia nie zawierają procedur medycznych rozliczanych przez NFZ (szerzej: s. 196). Istnieją też różnice między ujęciem NFZ (rozliczone procedury medyczne) a ministerialnym (kwestionariusze statystyk).

W *Zakończeniu* Rafał Maciąg przywołuje liczne wnioski, które, jak już wspomniałam, niekiedy potwierdzają fakty znane i opisane przez innych badaczy. Definicja zabiegu ma miejsce w dwóch

wymiarach: oficjalnym (w kartotece) i potocznym. Rejestracja zabiegów dokonuje się w procesie negocjowania znaczeń. Pozorna dokumentacja poronień sztucznych jako naturalnych potwierdzana jest w rozmowach z personelem medycznym oraz opisana w listach kobiet. Szpitalna władza okazuje się ważniejsza niż państwowa. Klauzula sumienia, wzajemna kontrola, presja społeczna są czynnikami mającymi wpływ na stosunek lekarzy do problemu, kobiety i całego środowiska. W opinii Rafała Maciąga język medyczny jest emblematem foucaultowskiej władzy.

Książka *Spoleczne znaczenia aborcji* to pouczająca lektura. Autor obnażył, w jaki sposób rzeczywistość uwikłana jest w konstruowanie, nadawanie i odczytywanie znaczeń, wzajemne uzgadnianie postaw i sensów. Zaslugi Rafała Maciąga są spore, szczególnie w wymiarze dyskusji nad wiarygodnością danych i rzetelnością urzędowych spisów. W ostatnich miesiącach pandemia wywołana wirusem COVID-19 sprawiła, że statystyki i dyskusje o „liczeniu chorych” stały się codziennym zabiegiem mediów. Praca ta może okazać się pomocna dla socjologów, którzy w przyszłości zechcą podjąć się analizy jakościowej danych i dokumentów zastanych.

Naukowość obliguje do klarownego, neutralnego, precyzyjnego, a tam, gdzie tylko się da to uczynić – do obiektywnego ujmowania i opisywania faktów społecznych. Pozycje wydawnicze dotyczące omawianej problematyki należą do lektur „podejrzanych o ideologiczne uwikłanie”. Pisząca recenzję mierzyła się z tym dylematem, również autor zdaje się dostrzegać tę cechę. Rafał Maciąg jako badacz posiada wiedzę na temat złożoności sytuacji i warunków oceny zjawiska przerwania ciąży, niewspółmiernych skal wartości oraz niemożności bycia całkowicie obiektywnym obserwatorem. Nie

każde przerwanie ciąży jest aborcją. Z medycznego punktu widzenia nie każda ciąża jest „dzieckiem poczętym”. Ponadto różne znaczenia dla badanych lekarzy oraz kobiet mają pojęcia aborcji, kontroli urodzeń, antykoncepcji. W przypadku tak drażliwego i skomplikowanego problemu badań język opisu jest szczególnie istotny. Moje uwagi krytyczne dotyczą właśnie tej sfery. W książce dość często padają określenia charakterystyczne dla języka zaangażowanej strony sporu ideologicznego. Autor ma do tego pełne prawo, ale w tej sytuacji byłoby pożądane zastosowanie cudzysłowu przy niektórych emocjonalnie aktywnych określeniach i ich zestawieniach, ukształtowanych podczas krajowych debat z lat 90. ubiegłego wieku. Innym jaskrawym posunięciem jest stosowanie skrótów myślowych odnoszących się do znanych terminów języka antagonizującego. W mojej opinii „zwolennicy” i „przeciwnicy aborcji” to zwroty szkodliwe i nieprawdziwie określające skomplikowane, a czasem wewnętrznie sprzeczne postawy społeczne wobec samego zabiegu i warunków legalizacji (Wejbert-Wąsiewicz 2012). Sądzę, że ta skrajność i rygorizm obu postaw jest raczej reproduktowaną kliszą językową niż ujęciem rzeczywistości społecznej. My, socjologowie, nie powinniśmy powielać tego, co znamy z języka sporu ideologicznego i przyczyniać się do dalszego utrzymywania szkodliwej polaryzacji w dyskursie społecznym (fazy rytualnego chaosu wedle M. Czyżewskiego). W badaniach społecznych, jak i w dyskursie naukowym o aborcji nie da się uniknąć etycznych dylematów, w tym wyborów co do stosowania pewnych schematów i określeń językowych. Badacze muszą być na te kwestie szczególnie wrażliwi, by dążyć do obiektywizacji. Powyższe, drobne uwagi nie przekreślają mojej rekomendacji książki *Spoleczne znaczenia aborcji*, lecz uczulają, jak bardzo skomplikowany, trudny nie tylko do badania, ale także do opisu jest ten problem.

Czytelnik pierwsze spotkanie z papierową książką rozpoczyna od jej zewnętrznego oglądu. Czasem okładka stanowi symboliczną ilustrację, swoisty odautorski komentarz. Otrzymujemy dzieło o nie-dużym formacie („tomik”, jak pisze jeden z recenzentów – Krzysztof Koseła) w grafitowej szacie (barwa pomiędzy niebieskim atlantyckim a popielatym błękitem). Marcin Maciąg zaprojektował okładkę

w ciemnej kolorystyce z konturem czarnej postaci kobiety w bardzo zaawansowanej ciąży i z uwidocznionym rysem płodu. Niebieskografitowy i czarny to słaby kontrast, to odcienie powszechnie uznane za mało optymistyczne. Taka też była moja końcowa refleksja odnośnie do nadziei na poprawę państwowej polityki rodzinnej, reprodukcyjnej, zdrowotnej dla kobiet.

Bibliografia

Czyżewski Marek, Dunin Kinga, Piotrowski Andrzej, red. (1991) *Cudze problemy – o ważności tego, co nieważne. Analiza dyskursu publicznego w Polsce*, Warszawa: Ośrodek Badań Społecznych.

Grzybek Agnieszka, Kicińska Magdalena, red. (2017) *Sojusznicy czy przeciwnicy. Środowisko lekarskie w debacie o prawie kobiet do przerywania ciąży*, Warszawa: Fundacja na Rzecz Równości i Emancypacji STER [dostęp 22 maja 2020 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.fundacjaster.org.pl/upload/Raport_internet.pdf.

Heinen Jacqueline, Matuchniak-Krasuska Anna (1995) *Aborcja w Polsce. Kwadratura koła*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Religioznawcze.

Hipsz Natalia (2013) *Doświadczenia aborcyjne Polek*. CBOS [dostęp 23 maja 2020 r.]. Dostępny w Internecie: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_060_13.PDF.

Koralewska Inga (2020) „Socjologia aborcji”. *Sposoby przedstawiania aborcji we współczesnym dyskursie nauk społecznych*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 16, nr 2, s. 170–187.

Wejbert-Wąsiewicz Ewelina (2011) *Aborcja – między ideologią a doświadczeniem indywidualnym. Monografia zjawiska*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Wejbert-Wąsiewicz Ewelina (2012) *Aborcja w dyskursie publicznym. Monografia zjawiska*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Cytowanie

Wejbert-Wąsiewicz Ewelina (2020) *Recenzja książki: Rafał Maciąg (2019) „Społeczne znaczenia aborcji”*. Warszawa: Warszawski Uniwersytet Medyczny. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 16, nr 3, s. 164–170 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: www.przegladsocjologiijakosciowej.org. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.16.3.10>